

UOT 159.9

Nərminə Seyfəl qızı Mirzəliyeva
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant
Bakı Dövlət Universiteti
<https://orcid.org/0000-0002-04221543>

AİLƏDƏ YENİYETMƏLƏRİN SOSİALLAŞMASINA VƏ SOSIAL BACARIQLARININ FORMALAŞMASINA TƏSİR EDƏN ƏSAS AMİLLƏR

Нармина Сейфаль гызы Мирзалиева
диссертант по программе доктора философии
Бакинский Государственный Университет

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА СОЦИАЛИЗАЦИЮ ПОДРОСТКОВ В СЕМЬЕ И ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ НАВЫКОВ

Narmina Seyfal Mirzaliyeva
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Baku State University

TO THE SOCIALIZATION OF TEENAGERS IN THE FAMILY AND THE FORMATION OF THEIR SOCIAL SKILLS MAIN INFLUENCING FACTORS

Xülasə. Məqalədə ailədə yeniyetmələrin sosiallaşmasına və sosial bacarıqlarının formalaşmasına təsir edən əsas amillər göstərilir. Yeniyetmənin sosiallaşmasında, inkişafında ailə, ailədaxili münasibətlərin təsiri barəsində nəticələr göstərilmişdir.

Açar sözlər: *sosiallaşma, yeniyetmə, ailə, məktəb, sosial mühit*

Резюме. В статье показаны основные факторы, влияющие на социализацию подростков в семье и формированию у них социальных навыков. Приведены результаты о влиянии семьи и внутрисемейных отношений на развитие социализации подростка.

Ключевые слова: *социализация, подросток, семья, школа, социальная среда*

Summary. The article shows the main factors affecting the socialization of teenagers in the family and the formation of their social skills. The results about the influence of family and intra-family relations on the socialization development of the adolescent have been shown.

Key words: *socialization, adolescent, family, school, social environment*

Ailə evlilik bağları ilə başlanan, qohumları ilə qohumluq və ictimai bağlarla bağlanan, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan və ümumiyyətlə, eyni dam altında yaşayan fərdlərdən ibarət olan, psixoloji, sosial, mədəni və iqtisadi ehtiyacların ödənilməsi üçün bir vahiddir. Ailənin fərdin həyatdan zövq almasına, yaşadığı cəmiyyətə uyğunlaşmasına mühüm təsiri var. Yeniyetməlik dövründə fərdlər ailələrindən uzaqlaşaraq həmyaşıl qruplarına qoşulsalar da, valideyn münasibəti fərdin şəxsiyyətinin inkişafı üçün əhəmiyyətini qoruyub saxlayır, çünki fərdin ailədən kənar

həyatı valideynlər vasitəsilə qiymətləndirilərək süzülür. Bu səbəbdən, yeniyetmənin şəxsi və ictimai harmoniyasının keyfiyyəti və valideynləri ilə əlaqəsi əhəmiyyət qazanır. Bildirilir ki, ailə üzvləri arasında münasibətlərin keyfiyyətinin və onun həyat keyfiyyətinə təsirinin qeyri-səlam olduğunu bildirən şagirdlərin ailə üzvləri ilə tanışlıq, təhsil və iqtisadi çətinliklərlə bağlı problemləri var. Məlumdur ki, ailə münasibətlərinin səlam olduğunu düşünən fərdlər problemlərini ailə üzvləri ilə bölüşür, səlam olduğunu düşünməyənlər isə problemlərini heç kimlə bö-

lüşmək istəməirlər (1). Valideynlər və yeniyetmələr arasında zəif münasibətin yeniyetmədə depressiv hisslərə səbəb olduğu da məlumdur.

Yeniyetməlik bir çox cəhətdən əhatə olunmaq deməkdir. Yeniyetmə əvvəlcə özü ilə (fiziki dəyişikliklər, idrak proseslərinin sürətləndirilməsi və s.), sonra isə ətrafı ilə əhatə olunur. Ailə üzvləri çox vaxt yaxşı dəstək olsalar da, bəzən yeniyetməni məhdudlaşdıran davranışlar nümayiş etdirirlər. Parmanın fikrincə, yeniyetmənin bu dövrdən necə keçdiyi valideynləri arasındakı dinamika və onların öz yeniyetməlik dövrünü necə keçdiyi ilə sıx bağlıdır.

Ailə və yeniyetmə bir-birini tamamlayan iki mühüm elementdir. Yeniyetmənin ailəsi ilə münasibətini sağlam görməməsi uyğunlaşma pozğunluğuna səbəb olur və olacaq. Buna görə də ailənin fərdin yaşadığı cəmiyyətə uyğunlaşmasına və ondan zövq almasına mühüm təsiri vardır. Ailədə sağlam problem həlletmə üsullarından istifadə etməyi öyrənə bilməyən fərd, yaşadığı mühitdə qarşılaşacağı problemlərin öhdəsindən gələ bilməyəcək və beləliklə də emosional və davranış problemləri yaratmağa meyilli olacaq. Ailədəki təhsil mühiti və ya valideynlərin uşağa münasibəti fərdin məktəbdə öyrəndiklərini gücləndirə və ya onun atrofiyasına səbəb ola bilər. Valideynlərin uşağa münasibəti, davranışları və uyğunsuzluğu uşağın akademik uğurunun azalmasında mühüm amildir (6). Həmçinin bildirilir ki, yeniyetmələrin valideynləri ilə münasibətlərinin keyfiyyəti yüksəldikcə yeniyetmələrin zorakılıq davranışları azalır və həmyaşdqları ilə münasibətləri müsbət istiqamətdə artır.

Yeniyetmə üçün müxalifət ətrafındakı böyük yüklərlə, xüsusən də valideynləri ilə münasibətdə özünü yerləşdirməyin ən imtiyazlı yoludur. Nə qədər dözümlü olduğunu görmək və göstərmək istəyərkən, “müxalifətini nümayiş etdirərək” ayrılıq hərəkətinə başlayır. Özünü “başqaları” ilə müqayisə edərək kim olduğunu kəşf edir. Eyni zamanda, o, hələ də ehtiyac duyduğu valideynlərinin qoruyucu varlığından geri çəkilir. Əgər ailədəki həyat fərdin uşaqlıqdan hərəkət edə biləcəyi bir sahə və fərqlilik üçün kifayət qədər geniş bir açılış təmin edərsə, yeniyetmə çox münəqişə yaşamadan öz sərhədlərini tapma bilər və ətrafdan uzaqlaşa bilər. Burada unudulmaması lazım olan mühüm məqam, valideynlərin bu prosesdə çox sərt qaydalar və məh-

dudiyətlər qoyması, yeniyetmənin avtonom olmasına, yəni “özü” olmasına mane olur (7).

Psixososial-mədəni varlıq kimi insanlar yaşadığı cəmiyyətlə sıx qarşılıqlı əlaqədə olurlar. Həyatın bütün dövrlərində davam edən bu qarşılıqlı əlaqənin mühüm elementlərindən biri də sosial mühitdə dostluq etmək və var olmaqdır. Fərdlər həyatları boyu bir araya gəlir, həmyaşdqlarına təsir edir və onlardan təsirlənirlər. Bu, həm də sosial inkişaf üçün vacibdir. Bir dövr olan yeniyetməlik dövrünün dostluq şəbəkəsinin genişlənməsi və romantik əlaqələrin ortaya çıxması ilə ictimai inkişafa töhfə verdiyi ifadə edilir (9).

Fərd yeniyetməlik dövrünə yaxınlaşdıqca onun yaşdqları ilə münasibəti getdikcə artır və həmyaşdqları tərəfindən qəbul olunmaq yeniyetmə üçün böyük güc olmağa başlayır. Həmyaşd qrupları yeniyetmənin muxtariyyətinə böyük töhfə verir (4). Çünki həmyaşd qrupları mənsubiyyət hissini təmin edir və yeniyetmənin özünə inamının və özünə hörmətinin inkişafına mühüm təsir göstərir. Bununla belə, həmyaşdqların yeniyetmələrə təsiri həmişə müsbət olmur. Sosial bacarıqların olmaması və aqressiv davranışın olması, normal həmyaşdqları tərəfindən rədd edilməsi asosiallığa səbəb olur. Bu, qeyri-sağlam və aqressiv valideyn rəftarları ilə birləşdikdə, yeniyetmələr antisosial şəxsiyyətə malik oxşar həmyaşd qrupları ilə bir araya gəlirlər (10).

Yeniyetmələrin romantik münasibətlərində yaşadqları problemlər hədələmə, sille vurma, döymə və s. şəkildə inkişaf edə bilər. Yeniyetməlik dövründə fərdin psixi sağlamlığına töhfə verən tanışlıq əlaqələri bəzən stressli olur və narahatlıq doğurur. Bu vəziyyət, yeniyetmənin tanışlıq münasibətlərindən qaçmasına və qeyri-funksional sosial davranışlar göstərməsinə səbəb olur. Tanışlıq narahatlığı, əks cinsdən biri ilə və ya yeniyetmənin öz partnyoru ilə ünsiyyət zamanı yaşanan gərginlik, utancaqlıq və stress vəziyyətidir. Bu vəziyyətdə yeniyetmə tanışlıq əlaqəsinə başlamaq və ya davam etdirməkdən narahat olur. Tanışlıq narahatlığı olan şəxs tanışlıq zamanı şifahi və şifahi olmayan ünsiyyətdə gərginlik hiss edir, göz temasından qaçır, kəkələyir və ya alçaq səs tonu ilə danışır və uyğun sözləri tapa bilmir. İzlənildiyini anladıqda gərginləşir və özünü lazımı şəkildə apara bilmir (11). Bu şəxslər xarici görünüşlərinə çox vaxt

sərf etsələr də, gözəl, yaraşılıq olmadıqlarını düşünürlər. Uşaqların böyük əksəriyyəti üçün dostluqlar, ilk növbədə, öz növlərindən başlayır. Yeniyetməlik dövründə həmyaşıdlarla münasibətlər daha fərqliləşir və asudə vaxtların əksəriyyəti həmyaşıdları ilə ünsiyyətdə olur. Yeniyetməlik dövrünə doğru həmcinsləri, həm də həmyaşıl qruplarını əhatə edən münasibətlər və ikitərəfli romantik münasibətlər gənclərin əksəriyyəti üçün getdikcə daha vacib olur.

Yeniyetməlik dostluq bağlarının genişləndiyi, yaxın dostluqların artdığı, romantik münasibətlərin ortaya çıxdığı kritik bir dövrdür. Yeniyetməlik dövründə yaxın dostluqlar mühüm sosial dəstək mənbəyi kimi ailəni əvəz edir və bu, yeniyetmənin mənlilik anlayışına və sağlamlığına töhfə verir (8). Bu dövrdə yeniyetmələrin çoxu ailələrinə nisbətən tanışlıq münasibətində olduqları insanlarla daha çox vaxt keçirdiklərini ifadə etmişlər.

Cədvəl. Yeniyetmə yaşlı şagirdlərin yaşadıkları inkişaf problemlərinin cədvəli: valideynlərin, müəllimlərin və şagirdlərin nöqtəyi-nəzərindən

İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ	N (şəxs)	F (tezlik)
1. AİLƏVİ		
a. Valideynlərlə problemlər	58	238
b. Bacı-qardaş və digər ailə üzvləri ilə problemlər	12	22
2. HƏMYAŞIDLARLA BAĞLI		
a. Həmyaşıdların təzyiqi ilə bağlı problemlər	38	158
b. Qarşı cinslə və romantik münasibətlərlə bağlı problemlər	25	54
3. TƏHSİL VƏ İXTİSAS SEÇİMİ İLƏ BAĞLI		
a. akademik uğursuzluq	49	157
b. Müəllim-şagird münasibətindən yaranan problemlər	38	137
c. Məktəbə uyğunlaşma problemi	16	37
d. Gələcək planlarla bağlı problemlər	20	29
e. İmtahan qorxusu	45	184
4. ŞƏXSİ		
a. Duyğuları ifadə etməkdə problemlər	38	142
b. sosial narahatlıq	35	80
c. koqnitiv təhrif	32	71
d. Özünü qavrayışla bağlı problemlər	29	53
e. Depressiya ilə bağlı problemlər	19	41
CƏMİ		1403

Yaxın dostluq və romantik münasibətlərin formalaşması yeniyetmələr üçün mühüm sosial inkişaf vəzifəsidir. Təbii ki, romantik münasibətlərin həm faydalı, həm də zərərli tərəfləri var. Bunu müəyyən edən amil, şübhəsiz ki, münasibətlərin keyfiyyətidir. Yeniyetmənin çox erkən yaşda bir çox partnyorla münasibət qurmasının uyğunlaşma problemləri ilə əlaqəli olduğu ifadə edilir. Tədqiqatçılar bu vəziyyətin tam təsirini bilməsələr də, romantik təcrübələrin özləri ilə çətinliklər də gətirdiyini söyləmək olar. Uyğunlaşma problemi olan yeniyetmələrin uyğunlaşma problemi olmayan həmyaşıdları ilə müqayisədə romantik münasibətlərə yetkinləşməmiş və həddindən artıq dərəcədə girə bilmə-

ləri də ehtimal olunur. Bundan əlavə, romantik münasibətlərin uzunluğu və keyfiyyətinin uyğunlaşma ilə necə əlaqəli olduğuna dair çox məlumat olmadığını söyləmək olar.

Yeniyetmələrin həyatının mərkəzində dayanan romantik həyat təcrübələri və gözləntiləri onların valideynləri və yaşlıları ilə, bir sözlə, yaxın ətrafları ilə münasibətləri ilə sıx bağlıdır. Buna görə də romantik münasibətlərdə emosional ağrıların, ümumiyyətlə, irrasional əlaqə inanclarından qaynaqlandığını söyləmək olar. Ailəsinin və ya ətrafının təsiri altında olan fərd, öz ictimai həyatı ilə əlaqədar olaraq, zorakılığa və ya zorakılığa qarşı davranışlar göstərə bilər.

Tədqiqatlar göstərir ki, tanışlıq münasibətlərində zorakılıq və sui-istifadəyə məruz qalan şəxslər aşağı özgüvən, depressiya, ümitsizlik, maddi asılılıq, silah saxlamaq, intihar düşüncələri və cəhdləri kimi problemlərlə və təhlükəli davranışlara meyillidirlər. Yeniyetmələrin romantik münasibətlərində yaşadıkları problemlər hədələmə, sillə vurma, döymə və s. şəkildə inkişaf edə bilər. Yeniyetmələr arasında ümumi olan bu problemlərin həlli üçün tədbirlər görülməzsə, bu, fərdi və cəmiyyəti təhdid edəcək.

Fərdlərin inkişaf dövründə qazanması lazım olan işləri tamamlamaq, özünü tanımaq və özünü olduğu kimi qəbul etmək fərdi uyğunlaşmanı asanlaşdıran ən əsas xüsusiyyətlərdir. Bu baxımdan psixoloji məsləhət və bələdçilik xidmətlərinin fərdin harmoniyasına, ruh sağlamlığının qorunmasına və beləliklə də dinc ictimai həyata qatqı təmin edəcəyi bildirilir. Problemlərin mənbəyi nə olursa olsun, şübhəsiz ki, onların “şəxsi” ölçüsü var. Məsələn, peşəkar sahədə yaşanan problem şəxsi xüsusiyyətdən qaynaqlana bilər. Fərd qərarlılıq yaşaya bilər. Yenə də onun təhsil mənasında akademik uğursuzluğunun səbəbi özünə inamı və motivasiyasının olmaması ilə bağlı ola bilər. Bir sözlə, problem təhsil, peşəkar və şəxsi ölçüləri əhatə edə bilər. Bununla belə, bu kateqoriyaya aid olan problemlərin digər problem sahələrindən kənarında həll edilə bilən problemlər olduğuna diqqət yetirilmişdir, xüsusən də fərd onları birbaşa yaşayırsa. Burada “maddi sui-istifadə, oğurluq və intihar da fərdin yaşadığı şəxsi problemlər olaraq görülməlidir” ağına gələ bilər. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bunlar “travmatik problemlər” kateqoriyasındandır. Eynilə, “əks cinsdən və romantik əlaqələrdən qaynaqlanan problemlər”in də şəxsi problemlərə daxil edilməli olduğu düşünülə bilər. Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, yaşanan problemlərin əksəriyyətinin şəxsi aspekti ola bilər. Burada isə həmyaşıdlarla münasibətlərin daha sıx olması səbəbindən “yaşıdlarla problemlər” kateqoriyası altında müzakirə edilmişdir.

Koqnitiv təhriflər fərdlərin sosial münasibətlərində “möhtərəm”, “gərəkdir” və digər imperativ əhval-ruhiyyə ilə formalaşan mütləq ifadələrdən ibarət disfunkcional düşüncələrə aiddir. Qısaca desək, bunlar həddindən artıq ümumiləşdirmə, ixtiyari nəticə çıxarma, fərdiləşdirmə, həddindən artıq şişirtmə və ya minimuma

endirmə, ya hər şey, ya da heç bir bipolyar “naxışlar” (Beck, Rush) şəkildə təqdim olunan sistematik məntiq səhvləridir. Məlumatın mənfə şəkildə təhrif edildiyini ifadə edən koqnitiv səhvlər, ümumiyyətlə, üç şəkildə baş verir:

1. Əsas məqsədlərinə çatmaq istəyərkən fərdlərin söylərini yoran və onlara mane olan düşüncələr (Mən istedadlı, uğurlu və bacarıqlı olmalıyam, həyatımda bütün insanların gözündə yaxşı yerlərdə olduğumu sübut etməli və qazanc əldə etməliyəm);

2. Fərd, özündən, başqasından və dünyadan, real olaraq əsassız tələblər irəli sürmək (bütün insanlar mənə qarşıdır!);

3. Şəxslər hadisələri ifrat və neqativist şəkildə şərh edirlər (İstədiyim dərhal və heç bir çətinlik çəkmədən yerinə yetirilməlidir, əks halda bu, dəhşətli vəziyyət olardı. Mənə mane olmaqlarına dözə bilmirəm!).

Yeniyetməlik dövründə baş verən kritik hadisələrin fərdin şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynadığını və bu dövrə nəzər saldıığımız zaman irrasional inancların hələ də “sümləşmədiyini”, buna görə də uşaqlıqda bu idrak səhvlərini necə təyin etmək olar və yeniyetməlik və onların digər psixoloji dəyişənlərlə necə əlaqəsi var? Koqnitiv səhvlər narahatlıq, qəzəb və stress, xüsusilə depressiya kimi bir çox psixoloji pozğunluqlara səbəb ola bilər və beləliklə, yeniyetmələr üçün onsuz da çətin olan bu prosesi daha da çətinləşir. Ancaq yeniyetmələrin ilk yeniyetməlik dövründə daha mücərrəd və məntiqli düşünmə bildiklərini nəzərə alsaq, ilk yeniyetməlik dövrünün disfunkcional mənfə duyğulara səbəb olan irrasional inanclar yerinə daha funksional düşüncələr yaratmağa çalışması istiqamətində işləmək vacibdir bu baxımdan inkişaf baxımından üstünlük təşkil etdiyi məlumdur.

Sosial narahatlıq, cəmiyyətdə və ya performans tələb olunan vəziyyətlərdə başqaları tərəfindən müşahidə olunma hissi, həmçinin alçalılma qorxusu və buna uyğun olaraq şiddətli narahatlıq ilə xarakterizə olunan bir xəstəlikdir.

Yeniyetmələrin sosial mühitlərdə yaşadıkları narahatlıq səviyyəsinin tək olduqları zamana nisbətən daha yüksək olduğu müşahidə edilir. Sosial mühitlərin eyni olması fərdlərin yaşadıkları narahatlığın şiddət dərəcələrindəki fərqlərə mane olmur. Məsələn, bəzi insanlar bu narahatçılığın öhdəsindən çox asanlıqla çıxıb bilsələr də,

bəziləri yaşadıkları yüksək narahatlığa görə ünsiyyətdə belə ciddi problemlər yaşaya bilər.

Yeniyyətə cəmiyyətdə olarkən bütün gözələrin onun üzərində olduğunu hiss etmək, tənqiddə məruz qalmaq, alçaltmaq və rüsvay edilmək qorxusunu o qədər yaşayır ki, artıq olduğu yerdə qala bilmir. İçində olduğu vəziyyətdən və mühitdən dərhal xilas olmaq istəyir. Fərd bu sıxıntılı vəziyyətdən xilas olmaq və ya bu qorxunu bir daha yaşamamaq üçün performans tələb edən vəziyyətlərdən qaçmağa və cəmiyyətdən uzaqlaşmağa çalışır. Yaşanan narahatlıq son dərəcə güclü olsa da, müxtəlif fiziki simptomlara da səbəb ola bilər. Bunlar; tərləmə, qızartı, nəfəs darlığı, ürək bulanması, titrəmə meydana gəlir və fərd üçün həyatı dözülməz edir (3). Bədənin əlamətləri zəiflik kimi qəbul edildiyi üçün, başqası tərəfindən fərq edildiyində özünün alçaldılacağına inanmaq qorxunu bir daha qaçılmaz edir. Özünü reallaşdıran fərd olmağın yollarından biri; özünü tanımaq, özü ilə barışmaq, cəmiyyətdə insanlarla yaşamağın tələb etdiyi sosiallaşma və yaxınlığa nail olmaq, başqa insanlara nümunə olmaq kimi ifadə edilir. Məlum olduğu kimi, müasir cəmiyyətlər təhsil, səhiyyə və iqtisadi siyasətlərini fərdlərin özünü dərk etmələrinə kömək etmək və onların biopsixososial optimal inkişafına töhfə vermək əsasında qururlar. Buradan da başa düşüldüyü kimi, sosial narahatlıq fərdlərin özünü dərk etməsinə, bacarıqlarını ortaya qoyaraq özünü inkişaf etdirməsinə, istehsal edən və paylaşmağı bilən fərdlər ola bilməsinə, cəmiyyətlə harmoniya içində yaşamasına mane olan fenomendir (2).

Suomalainen və digərləri (2011: 490-497) 4 ay sonra silahlı hücumla məruz qalan yeniyyətlərin psixoloji nəticələrini araşdırmaq üçün apardıqları nəzarətli təqib tədqiqatında yeniyyətlər arasında silahlı təzyiqin uzunmüddətli təsirini araşdırmağı məqsəd qoydular. Bunun üçün 2007-ci ilin noyabrında Jokela Liseyində bir şagirdin əvvəlcə 8 nəfəri, sonra isə özünü güllələdiyi Finlandiyadakı məktəbi nümunə götürdülər. Araşdırmanın nəticələrinə görə, məktəbdəki qız şagirdlərin yarısının, oğlan şagirdlərin isə üçdə birinin travma sonrası stress yaşadığı müşahidə edilib (5). Posttravmatik stress pozğunluğu yüksək səviyyədə travma sonrası stress yaşayan qızların 27% və oğlanların 7%-ində müşahidə edilmişdir. Travmatik bir hadisəyə həddindən artıq və ya şiddətli mə-

ruz qalmanın və qadınlarda risk amilini artırdığı aşkar edilmişdir. Qadınlarda 42% və kişilərin 16%-i psixiatrik pozğunluqdan əziyyət çəkirdi; qəbul edilən ailə və dost dəstəyinin qoruyucu funksiyaya malik olduğu müəyyən edilmişdir. Nəticədə müşahidə edilən risk və qoruyucu amillərin əvvəlki tədqiqatlara bənzədiyi, yeniyyətməlik dövəründə travma ilə bağlı amillərin müəyyənləşdirilməsinin sonrakı tədqiqatlar üçün zəruri olduğu vurğulanıb. “Yeniyyətlərin fiziki zorakılığı: yeniyyətlərdə psixiatrik pozğunluq üçün risk faktoru” adlı araşdırmanın məqsədi digər məlum risk faktorlarına nəzarət edildikdən sonra fiziki zorakılığın yeniyyətə psixopatologiyası üçün əlavə risk faktoru olub-olmadığını yoxlamaqdır. Nyu-York Dövlət Sosial Xidmətlər Departamentində fiziki zorakılığı sənədləşdirmiş 12-18 yaşlı 99 yeniyyətə işə götürüldü. Yeniyyətlər yaşı, cinsi, irqi və sosial-iqtisadi vəziyyətinə görə zorakılığa məruz qalmayan 99 yeniyyətə ilə eyniləşdirildi. Diaqnostik müsahibələr və tədbirlər psixopatologiya üçün seçilmiş risk faktorları yeniyyətlərə və onların ailələrinə tətbiq edilmişdir. Sonra çoxlu loqistik reqressiya modelindən istifadə edərək fiziki zorakılığın əlavə etdiyi riskin yeniyyətmənin psixopatologiyasına töhfə verib-vermədiyini yoxlanılmışdır. Nəticədə fiziki zorakılıq: major depressiya, distimiya, davranış pozğunluğu, maddə istifadəsi və siqaretin bu diaqnozları nəzərə alaraq, digər risk faktorlarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir etdiyi aşkar edilmişdir. Fiziki zorakılığın yeniyyətlərin unipolar depressiv pozğunluqları, pozucu davranış pozğunluqları, siqaret çəkmə və digər psixiatrik xəstəliklər üçün çox ciddi risk faktoru olduğu müəyyən edilmişdir.

Problemin aktuallığı. Ailədə yeniyyətlərin sosiallaşmasına və sosial bacarıqlarının formalaşmasına təsir edən əsas amillər mövzusu bütün dövrlərdə aktual sosial pedaqoji problemlərdən biridir.

Problemin elmi yeniliyi. Ailədə yeniyyətlərin sosiallaşmasına və sosial bacarıqlarının formalaşmasına təsir edən əsas amillərin araşdırılması və bununla bağlı aparılan tədqiqatların statistik məlumatlar şəklində verilməsi aktualdır. Yeniyyətlərin sosiallaşmasına və sosial bacarıqlarının formalaşmasında ailənin rolunu da xüsusi ilə qeyd edilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə yeniyyətə, valideynlər, pedaqoqlar, psixoloqlar üçün maraqlı yenilikçi ideyalara malikdir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov AN. Milli əxlaq və ailə etikas: Ali təhsil müəssisələrinin magistratura pilləsi üçün dərslik. Bakı: Mütərcim, 2016, 226 s.
2. Adams, G. (2000). Adolescent Development the Essential Readings. Blackwell Publishers Ltd. UK: Oxford
3. Adams, G.R. and Berzonsky, M.D. (2003). Blackwell Handbook of Adolescence, Australia: Blackwell Publishing.
4. Asarnow, J.R., Tompson, M., Hamilton, E.B., Goldstein, M.J. and Guthrie, (1994). Family-expressed emotion, childhood-onset depression, and child hood-onset schizophrenia spectrum disorders; is expressed emotion a nopecific correlate of child psychopathology or a specific risk factor for depression Journal of Abnormal Child Psychology, 22(2), 129-146.
5. Aviles, A.M., Anderson, T.R. and Davila, E.R. (2006). Child and adolescent social-emotional development within the context of school. Child and Adolescent Mental Health, 11(1), 32-39.
6. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Sosial psixologiyanın aktual məsələləri: Nəzəriyyə. Metodika. Axtarışlar. Bakı, 1998.
7. Barzilay, S. and Apter, A. (2014). Psychological models of suicide. Archives of suicide research, 18(4), 295-312.
8. Beck, A.T., Rush, A.J., Shaw, B.F. and Emery, G. (1987). Cognitive therapy of depression. New York: The Guildford Press Bergeron, D. B. (2007).
9. Əliyev R.İ. Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasının etnopsixoloji əsasları: psix.elm.dok. ... dis. Bakı, 2004, 270 s.
10. Abbasov A.N. Ailə pedaqogikas: Ali təhsil müəssisələri üçün dərslik. Bakı: Mütərcim, 2019.
11. N.B. İmamverdiyeva, N.S. Mirzəliyeva. Yeniyetməlik və yetginlik yaşına çatmış uşaqların sosiallaşmasına ailədaxili münasibətlərin təsiri: Metodik vəsait. Bakı: Müəllim, 2022. 207 s.

E-mail: mirzeliyevanermine@gmail.com,
Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof R.L. Hüseyinzadə,*
ped.elm.dok., prof L.N. Qasımova
Redaksiyaya daxil olub: 11.11.2022.